

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE POPULAȚIE ȘI ISTORIA
MINORITĂȚILOR

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

CS. I. DR. Sălăgean Tudor Alexandru

Student - doctorand:

Vlad Maria Daciana

CLUJ-NAPOCA

2023

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII DE POPULAȚIE ȘI ISTORIA
MINORITĂȚILOR

INTERPRETĂRI VIZUALE ȘI NARATIVE ALE VIEȚII ȘI
MORȚII ÎN „CIMITIRUL VESEL” DE LA SĂPÂNȚA: O
EXPLORARE A CULTURII FUNERARE MARAMUREȘENE

Conducător de doctorat:

CS. I. DR. Sălăgean Tudor Alexandru

Student - doctorand:

Vlad Maria Daciana

CLUJ-NAPOCA

2023

Cuprins

Cuprins	3
Lista Ilustrațiilor	5
Introducere	7
1. Metodologia cercetării	15
1.1. Documentare și cercetare de teren	15
1.1.1. Colectarea datelor	16
1.1.2. Prelucrarea datelor	17
1.2. Observații și delimitarea lor	18
1.2.1. Observații generale asupra datelor obținute – Ortografia	19
1.3. Obiective generice	21
1.3.1. Obiective specifice – întrebările adresate în cadrul cercetării de teren	23
1.4. Introducere în tehnica de cercetare – Interviuul	28
1.4.1. Cercetarea propriu-zisă – întrebările cercetării	31
1.4.2. Cercetare calitativă – Interviuul: interpretare subiectivă.....	32
1.4.3. Sursa datelor.....	34
1.5. Lucrări de specialitate cu relevanță în privința „Cimitirului Vesel” – documentare prealabilă.....	37
2. Săpâța - locul care l-a consacrat pe meșterul Stan Ioan Pătraș în peisajul artei populare	43
2.1. Așezarea geografică a comunei Săpâța	43
2.1.1. Istorie, origine și demografie	45
2.2. Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din „Cimitirul Vesel” de la Săpâța	47
2.3. Taina cioplitului și copilăria meșterului Stan Ioan Pătraș	49
2.3.1. Ucenicii lui Stan Ioan Pătraș	53
2.3.2. Distincțiile lui Stan Ioan Pătraș	55
2.3.3. Sfârșitul vieții lui Stan Ioan Pătraș	57
2.4. Dumitru Pop Tincu – continuatorul și custodele Casei Memoriale „Stan Ioan Pătraș”	59
3. „Cimitirul Vesel” – Înființare, evoluție și tehnici artistice	64
3.1. Începuturile „Cimitirului Vesel” – istoria numelui	64
3.2. Crucile și prelucrarea lor	66

3.3. Epitafurile de pe crucile din „Cimitirul Vesel”	69
3.4. Simboluri etnografice, antropomorfe și heraldice regăsite pe monumentele funerare	74
3.5. Reprezentări sociale ale religiozității	76
3.6. Tehnici artistice. Cerneluri, vopsele și colorit în ornamentarea monumentelor funerare și a epitafurilor	81
3.7. Aprecierea și recunoașterea „Cimitirului Vesel” pe plan local și internațional	84
3.8. „Cimitirul Vesel” văzut prin ochii presei din România – o analiză succintă	85
4. Omul în fața morții. Mentalități colective și biografii narative	93
4.1. Modalități de reprezentare a emoției lirice în cadrul „Cimitirului Vesel”	93
4.2. Rolul „moralizator” al textului și al imaginii în „Cimitirul Vesel”	95
4.3. Ritualurile de trecere. Poziția omului în fața morții	96
4.4. Raportul imagine - text în alcătuirea biografii narative ale celor decedați	101
4.5. Vestimentație și etalare socială în lumea de aici și cea de dincolo.....	103
4.6. Bocetul și versul – Ritualuri funebre	106
4.7. Amplitudinea morală. Defecte ale celor decedați surprinse pe monumente	108
4.8. Calitățile celor decedați și rolul de „îndreptar” comunitar al acestora.....	111
5. Vocile comunității. Un parcurs sociologic în „Cimitirul Vesel” de la Săpânța.....	114
5.1. O interpretare personală a crucilor din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța.....	114
5.2. O perspectivă a comunității asupra „Cimitirului Vesel” – analiza răspunsurilor	115
5.3. Concluzii cu privire la cercetarea de teren	132
6. O incursiune în contextul esteticii funerare. Analiza culorilor, a imaginilor și epitafurilor din „Cimitirul Vesel”	136
6.1. „Cimitirul Vesel” văzut prin culoare, imagini și epitafuri.....	136
6.2. Analiza crucilor, imaginilor și epitafurilor din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța	137
6.3. Concluzii cu privire la analiza imaginilor și a epitafurilor.....	163
CONCLUZII	165
Bibliografie	169
Anexe.....	183

REZUMAT

Această lucrare s-a născut din dorința de a scoate în evidență felul în care mecanismul social actual funcționează în raportul dintre modernism și valorile culturale de tip unicat din țara noastră. O astfel de valoare unică în România este și „Cimitirul Vesel” de la Săpânța, un obiectiv turistic semnificativ care totuși nu a primit atenția cuvenită până în prezent. Valoarea sa este dată nu doar de importanța sa ca obiectiv turistic, ci și de importanța tezaurului etnografic și antropologic pe care acest cimitir îl reprezintă. „Cimitirul Vesel” este înscris pe lista monumentelor istorice din județul Maramureș, ca monument de importanță națională și universală atestat din 1935. „Cimitirul Vesel” nu este un simplu loc de veci, ci un liant care face legătura lumii de aici, cu lumea de dincolo – și nu oricum, ci prin ilustrații cu o cromatică aparte și epitafuri reprezentative pentru cei decedați.

Unul dintre motivele pentru care am ales acest loc cu însemnătate, a cărui analiză o expunem, este reprezentat de faptul că acesta nu a fost în lumina ultimelor decenii un punct maxim de interes pentru cercetători, deși în spatele crucilor albastre se află o sursă continuă de artă nedescoperită și de material de cercetare sociologică, etnografică și antropologică.

Printre neajunsurile care au împiedicat cunoașterea mai temeinică a acestui spațiu sacru, enumerăm lipsa infrastructurii moderne, lipsa de interes a autorităților locale cu competențe în zona culturală, lipsa fondurilor necesare amenajărilor specifice unui obiectiv cultural și lipsa implicării comunității locale în promovarea acestui obiectiv turistic unic. În desăvârșirea studiilor am ales să cercetăm cum s-a format acest loc, semnificațiile sale culturale, dar și cum a devenit „Cimitirul Vesel” din Săpânța.

În anul 2015, publicația britanică *The Huffington Post* a clasat „Cimitirul Vesel” ca fiind în topul celor mai frumoase cimitire din lume și este în fruntea celor mai vizitate, alături de cimitirul canadian „Fairview”, locul de odihnă a 121 de victime ale Titanicului.

S-a vehiculat nu doar la nivel național ci și în străinătate că meșterul Stan Ioan Pătraș, creatorul acestor cruci *vesele*, a folosit ca punct de reper cultura dacică. Se știe că dacii socoteau moartea ca un eveniment al trecerii într-o lume mai bună, cea a strămoșilor, reprezentând un nou început, aceste informații fiind suficiente ca să prezinte locația ca una foarte atrăgătoare inclusiv pentru iubitorii de istorie.

O altă ipoteză de la care am pornit și care merită a fi împărtășită încă de la început este că cetățenii țării noastre cunosc în general foarte puține aspecte despre „Cimitirul Vesel”, localnicii fiind singurii care ne pot oferi mai multe informații asupra acestui loc minunat.

Prezenta lucrare este structurată în șase capitole. Capitolul I intitulat *Metodologia cercetării*, stabilește analiza teoretică a metodelor de cercetare. Pe lângă aspectele care țin de teorie, în partea cercetării ne-am concentrat mai mult pe aspectele ce țin de analiza interviurilor luate localnicilor din Săpânța pentru a forma o imagine de ansamblu, însuflețită a „Cimitirului Vesel”. Informațiile textuale și grafice de pe crucile din cele două cimitire de la Săpânța constituie o mină inepuizabilă de semnificații pentru simplul turist sau pentru antropologul care întreprinde o cercetare sistematică. Pe parcursul întregii cercetări, după ce am sintetizat câteva aspecte fundamentale de teorie, am ales o serie de obiective generice, apoi specifice, pe care le-am dorit atinse prin raportul de cercetare. Ulterior, ne-am axat pe selecția unor persoane care locuiesc în Săpânța și care fie s-au născut acolo, fie au fost adoptate repede de comunitatea maramureșeană. Am formulat o serie de întrebări pe care le-am adresat acestora. Am ales în prealabil o metodă de cercetare specifică pe baza căreia am constituit această parte de analiză din cercetare, și anume interviul direct. Interviurile redată în paginile prezentei lucrări descriu succint percepția locuitorilor din Săpânța asupra cimitirului lor, iar analiza lor va ilustra mai detaliat arta lui Stan Ioan Pătraș și spiritul său inventiv reflectat în viața săpânțenilor care l-au și inspirat. Importanța alegerii temei subzistă așadar în specificul etnic al crucilor și al cimitirului, dar și în raționamentul și spiritul oamenilor care trăiesc cu el.

Studiul realizat prin prisma observațiilor și obiectivelor, dar și documentării de teren și a prelucrării acestora, ne-a ajutat să efectuăm o bună interpretare atât vizuală cât și narativă a crucilor din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța. Capitolul de față vine cu o descriere mai detaliată a temei propuse și include informații de natură geografică, istorică, etnografică dar și sociologică.

Pe lângă scurta descriere a istoriei acestui cimitir, prin prezenta lucrare ne dorim să aflăm cât de mult se încadrează limba epitafurilor din „Cimitirul Vesel” în subdialectul maramureșean. Așadar, străbătând istoria acestui loc unic, o să descoperim narațiunea vieții omului de la Săpânța cu povești personale, cu întâmplări colective, dar și cu tragedii ce rămân ca un ecou asupra tuturor celor care pășesc în curtea „Cimitirului Vesel”, locul inegalabil creat de Stan Ioan Pătraș.

Colectarea datelor din luna mai 2018, s-a realizat printr-o călătorie făcută în localitatea Săpânța din județul Maramureș, realizând o succesiune de fotografii cu crucile și epitafurile din

„Cimitirul Vesel”. Fotografiile au fost făcute atât în cimitirul vechi, cât și în cimitirul nou, iar la momentul anchetei am realizat aproximativ 2500 de fotografii, identificând peste 900 de cruci. În iunie 2018, am organizat o întâlnire la Casa Memorială „Stan Ioan Pătraș” cu meșterul Dumitru Pop Tincu, continuator al „Cimitirului Vesel”. Am realizat un interviu despre începuturile sale în arta prelucrării lemnului alături de mentorul său Stan Ioan Pătraș, dar și despre evoluția sa în această activitate, iar în luna mai 2018, am realizat un interviu despre pictura naivă și crucile din „Cimitirul Vesel”. În luna mai 2020, am realizat mai multe interviuri cu localnicii din Săpânța, dintre care am selectat un număr de 30 de interviuri pentru a le analiza și a afla părerea personală a acestora despre „Cimitirul Vesel”. Interviurile au fost cu întrebări deschise, iar răspunsurile lor înregistrate pe reportofon și analizate în lucrarea noastră de cercetare. Printre localnici, se enumeră și una dintre fiicele meșterului Dumitru Pop Tincu, Nicoleta Pop, care ne-a oferit răspunsuri mai clare și o părere personală asupra „Cimitirului Vesel”. Această colectare de date prin metoda interviului ne-a ajutat să punem în prim plan vocea comunității, tema noastră principală din această lucrare. Crucile fotografiate au fost selectate și organizate pe secțiuni, o parte din ele urmând a fi analizate separat. Pentru fiecare secțiune, am creat și un titlu.

În urma cercetării noastre am descoperit mai multe imperfecțiuni și deteriorări ale inscripțiilor de pe cruci. Unele epitafuri sunt incomplete, picturile sunt neclare din cauza vremurilor trecute peste ele, iar o parte din cruci sunt distruse de umezeală, tocmai de aceea nu am putut descifra toate epitafurile.

Din interviul cu meșterul Dumitru Pop Tincu, am aflat că unii săteni își comandă crucea încă din timpul vieții, dar, astfel se pierde exactitatea datei în care aceasta a fost creată iar evoluția acestora nu poate fi una clară. Există cruci cu epitaf scris pe ambele părți ale lemnului, epitafurile fiind unice. Crucile dublu fațetate, au caracteristici diferite. Există cruci dublu pictate, unde în același mormânt sunt îngropate două persoane, oferindu-se câte o parte pictată din cruce, fiecărui defunct. Dar, există și acele cruci duble, unde este îngropată o singură persoană, având pe o parte a lemnului trecute datele biografice, iar pe cealaltă, împrejurările morții. După 25 de ani se poate înmormânta în același loc o altă persoană din familia celui decedat. Crucea se înnoiește și astfel povestea devine dublă. Pe partea din față a crucii se scrie epitaful pentru cel recent decedat, iar pe partea din spate pentru cel înmormântat acum 25 de ani.

În ceea ce privește epitafurile, acestea includ o serie de cuvinte și expresii caracteristice zonei. Limbajul este specific comunității și fără reguli gramaticale. Cele mai multe probleme în a

descifra epitafurile de pe cruci, sunt întâlnite în jurul semnelor diacritice. În urma analizei noastre făcute pe teren, am observat că semnele diacritice specifice următoarelor litere ă, â, î, ș, ț, nu sunt sculptate mereu direct pe cruce, ci adăugate doar prin vopsea după terminarea acesteia, sau uneori nu sunt prezente deloc. Delta intervine doar în locul în care permite spațiul, unde nu permite spațiul, semnele diacritice se fac cu pensula. De exemplu, anumiți termeni precum Anuța/Anuță, sora/soră, stam/stăm, cate/câte etc., ne aduc în imposibilitatea de a înțelege cu exactitate textul și la ce se referea autorul. Semnele de punctuație nu sunt foarte prezente în epitafurile de pe cruci. Dintre toate semnele de punctuație existente, punctul este cel mai des folosit. Uneori la final de epitaf, alteori la mijloc de epitaf.

Toate epitafurile inscripționate sunt scrise cu majuscule. Minusculele sunt folosite doar la unele semnături ale meșterilor pe părțile laterale ale crucilor, prin alegerea modelului a scrisului de mână. Pentru o înțelegere mai bună a textului, am ales să scriem epitafurile cu minuscule păstrând majusculele la început de rând și la nume proprii.

După analiza epitafurilor din punct de vedere ortografic, constatăm că multe semne lipsesc în totalitate. Analizând aceste particularități, am putut observa în epitafurile creatorului multe greșeli gramaticale. Meșterul punea accent pe rime care sunt scrise în grai maramureșean și pe povestea în sine, rima fiind păstrată la fel ca în cântecele populare.

Atingerea obiectivelor generale nu era posibilă fără o atentă selecție a persoanelor care au fost interviewate. În realizarea acestei selecții s-au folosit indici și variabile. Indicii au ținut de sex, vârstă și categorie socială iar variabilele au influențat aspecte subiective, precum apartenența la familia fondatoare a cimitirului și exercitarea anumitor funcții. Dintre locuitori, am ales să interviewez mai multe persoane de vârste diferite, fără o legătură specifică între ele, dintre care, pentru prezenta cercetare am selectat un număr de 30 de interviuri. Astfel am ales câte un reprezentant din fiecare categorie de vârstă, din fiecare pătură socială fără a omite a include în studiu atât femei cât și bărbați. De asemenea am ales săteni din familii care au pus bazele „Cimitirului Vesel” și ale satului, dar și săteni care s-au mutat de curând în faimoasa comună, fiind repede adoptați de familiile tradiționale maramureșene. Obiectivele specifice, spre deosebire de cele generice, ne-au permis să alegem o paletă largă de chestiuni punctuale precum și o analizare profundă a acestora până în cele mai mici detalii. Obiectivele specifice au fost formulate sub formă de întrebări, pentru a face mai ușoară așteptarea noastră și pentru a permite sătenilor să fie cât mai autentici în răspunsurile oferite. Unele întrebări sunt strict subiective, în timp ce alte întrebări au

ca scop să surprindă implicarea sătenilor în evoluția cimitirului. Interviuul conceput a fost unul cu întrebări libere, direct, deplasându-ne în gospodăriile oamenilor intervievați. În final, interviul a fost urmat de o analiză, adică un raport de cercetare, în care am analizat succint rezultatele obținute.

Vocea comunității exprimă cel mai bine unicitatea acestui cimitir. Conectarea cu natura și îndeletnicirile gospodărești îi deosebesc de alte locuri, iar legătura puternică cu Dumnezeu îi face diferiți, lucru care se remarcă ușor în această zonă pitorească încărcată cu istorie, tradiții și umor. Așa putem afla direct ce își doresc oamenii de aici, care sunt nemulțumirile lor și ce sunt dispuși să facă pentru a îmbunătăți lucrurile. Vocea comunității este și va rămâne pentru noi o sursă principală de informație pe tot parcursul acestei lucrări.

Prin prisma acestui interviu am aflat despre valoarea epitafurilor, importanța culorilor și semnificația crucilor. Separat de întrebările standard de mai sus, interviul luat lui Dumitru Pop Tincu a avut o serie de întrebări adaptate importanței personajului. În privința sa a fost necesară transgresarea abordării obișnuite și limitării la obiectivele alese.

Datele calitative analizate se referă la informațiile pe care le au cetățenii din comună cu privire la întemeierea cimitirului, atașamentul lor față de acest loc, interacțiunea cu biserica și cu autoritățile locale. Referitor la maniera lor de raportare față de „Cimitirul Vesel” ne-am ghidat după variabile calitative care țin de impactul cimitirului asupra familiilor lor, imaginea propriei morți, atitudinea celor apropiați și felul în care societatea percepe acest obiectiv. Nu în ultimul rând, am apelat la o serie de variabile al căror scop a fost să prezinte o serie de potențiale schimbări de ansamblu care ar fi binevenite în privința cimitirului. Aici, elementul surpriză a fost suficient de mare încât să surprindă. Pe lângă acestea am realizat două interviuri cu Dumitru Pop Tincu și un interviu cu fiica lui cea mică Nicoleta Pop. Interviuul cu structură prestabilită însă a fost completat de o serie de întrebări libere care sunt specifice interviului liber. Pe parcursul lucrării noastre am colaborat și cu fiica cea mare a meșterului Dumitru Pop Tincu, Anamaria Stan, care ne-a ajutat cu informații necesare pentru cercetarea noastră.

De asemenea subcapitolul *Lucrările de specialitate cu relevanță în privința „Cimitirului Vesel”* a constituit un bun reper în cercetarea noastră și ne-a condus spre o analiză calitativă. Există o serie de lucrări de specialitate cu privire la subiectul cercetării noastre, dintre care am ales câteva care să contribuie la calitatea prezentului studiu. În încercarea de a analiza poziția omului în fața morții, am trecut printr-o serie de lucrări ce abordează în principiu chestiuni legate de viața religioasă. Am făcut această analiză pentru a putea înțelege mai bine aceste practici conservatoare

dar și pentru a învăța despre credințele și simbolurile care s-au unit cu acest obicei. Din cuprinsul capitolelor scrise până în acest moment în literatura de specialitate referitor la dreptul la „Cimitirul Vesel”, am reușit să surprindem și să înțelegem felul în care cimitirul a fost construit, cum s-a născut el dintr-o idee și cum crucile pictate au ajuns să fie promovate la rang de artă.

În ceea ce privește Capitolul II, acesta vine cu o mică istorie a comunei Săpânța urmată de prezentarea locului și meșteșugului care l-au remarcat pe Stan Ioan Pătraș în decursul vieții sale. Aflăm date importante despre copilăria meșterului și taina cioplitului, dar și despre cei care i-au fost ucenici în anii de glorie în această artă a cioplirii lemnului. Capitolul se încheie cu povestea celui mai cunoscut ucenic, *Dumitru Pop Tincu – continuatorul și custodele Casei Memoriale „Stan Ioan Pătraș”*, un personaj aparte în viața localnicilor din Săpânța, care, în timpul vieții sale, în urma unor interviuri, ne-a dezvăluit informații inedite despre tehnica de lucru a lui Pătraș, despre felul în care a ajuns să locuiască în casa meșterului și cum este văzută azi Săpânța prin ochii turiștilor. Cunoscută atât pe plan național cât și internațional pentru locul încărcat de istorie și pentru promovarea obiceiurilor și tradițiilor, comuna Săpânța se bucură azi de o mare apreciere din partea vizitatorilor. Numai în timpul vieții, Stan Ioan Pătraș a fost vizitat pentru faima sa, de turiști din peste 62 de țări, după cum reiese și din epitaful scris pe crucea sa: „Din șaizeci și două țări/Mau vizitat până ieri/Din conducători de stat/Foarte mulți m-au vizitat”.

În subcapitolul *Taina cioplitului și copilăria meșterului Stan Ioan Pătraș*, aflăm despre Pătraș că s-a născut într-o într-o familie de țărani, în anul 1908, pe 26 iunie. A parcurs doar clasele primare. Rămas orfan de timpuriu, a fost nevoit încă de mic să muncească alături de frații săi, pentru a-și susține familia. Cu un spirit inventiv și un simț artistic dezvoltat, Stan Ioan Pătraș a fost îndrumat de învățătorul său, Mihai Șerban, care a văzut în el în anii de școală un talent aparte. În Săpânța sunt peste 1000 de persoane care poartă numele de Stan. De aceea, oamenii satului l-au poreclit Pătraș, pentru a putea fi mai ușor de recunoscut. Meșterul a avut o puternică amprentă asupra cimitirului din Săpânța, reușind să îl aducă pe harta celor mai cunoscute locuri din lume, prin unicitatea sa. Atras de sculptura în lemn încă de mic, Stan Ioan Pătraș a început să sculpeze cruci în stejar de la vârsta de 14 ani. A fost pasionat și de pictura naivă, iar în tinerețe și-a descoperit și talentul pentru poezie. Așadar, din anii 1934-1935, ca autodidact, a început să așeze pe cruci și scurte poeme-epitafuri.

Meșterul și-a compus singur verșul de înmormântare, lucru care este făcut de obicei de *diacul* bisericii, pe care l-a lăsat ca și manuscris discipolului său, Dumitru Pop Tincu. La fel a

decis să își compună propriul epitaf înainte cu două zile de a muri, epitaf pe care l-a dictat, din care reiese că familia lui a rămas cu multe necazuri și nevoi: „Tata-n război a plecat/Înapoi n-a înturnat/Trei copii mici au rămas/În lume de greu năcaz”. La început, crucile erau făcute fără poezie. Mai târziu i-a venit ideea să le compună celor decedați și versuri și să le și picteze. Astfel a început celebra poveste a epitafurilor din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța.

Stan Ioan Pătraș a avut privilegiul să instruiască mulți meșteri în arta lemnului. Dintre toți ucenicii pe care i-a avut, foarte puțini au rămas continuatori. Datorită notorietății meșterului și creșterii numărului de vizitatori, activiștii de partid locali de atunci, au hotărât să transforme atelierul lui Stan Ioan Pătraș într-un atelier de școală. Aici au devenit ucenici toți tâmplarii și dulgherii din sat, printre care cel mai bine s-au remarcat Dumitru Pop Tincu, Turda Toader, Stan Vasile și Stan Toader. Pătraș a adunat de-a lungul timpului 53 de ucenici, dintre care majoritatea au abandonat atelierul.

Pentru toate aceste idei originale, de-a lungul vieții sale, Stan Ioan Pătraș a primit mai multe premii și distincții. O parte dintre ele pot fi văzute și admirate la Casa Memorială „Stan Ioan Pătraș” din Săpânța, Maramureș. Acestea au fost expuse și îngrijite de către urmașul său Dumitru Pop Tincu, După scrierea testamentului în versuri, în 25 Martie 1977, acesta a trecut la Domnul. Înainte de a muri le-a cerut ucenicilor săi sprijinul la cioplirea propriei cruci.

După trei ani de la moartea sa, a decedat și soția lui, urmând ca ucenicul său, Dumitru Pop Tincu să locuiască în curtea creatorului Stan Ioan Pătraș. Acesta a fost custodele Casei Memoriale timp de 40 de ani. Meșterul Dumitru Pop Tincu, a fost unul dintre ucenicii preferați a lui Stan Ioan Pătraș. Acesta s-a născut pe data de 25 august 1955 și a părăsit această lume la data de 15 decembrie 2022, la vârsta de doar 67 de ani. De-a lungul vieții a fost crucer, sculptor, pictor și poet. Anul 2021 i-a adus meșterului titlul de Tezaur Uman Viu, dar de-a lungul vieții sale a mai primit și alte distincții și premii. El a continuat opera lui Stan Ioan Pătraș păstrând tradiția crucilor așa cum i-a fost predată de mentorul său, fiind numit continuator al „Cimitirului Vesel”. Talentatul meșter Dumitru Pop Tincu a lăsat această meserie mai departe ginerelui său care poartă același nume cu a creatorului „Cimitirului Vesel”, Stan Ioan Pătraș, care a învățat și el la rândul lui să dăltuiască în lemn. Meșterul nu a reușit la fel precum Stan Ioan Pătraș să își vadă crucea sculptată, pictată și cu epitaful scris pe ea. Crucea va fi realizată de către ginerele său, iar când va fi gata va fi expusă în cimitir la mormântul celui care a fost cândva, Dumitru Pop Tincu. Acesta moare neîmpăcat din cauza faptului că munca lui nu a fost apreciată la adevărata sa valoare, ceea ce se

întâmplă și cu alți artiști și meșteri din România. „Tot ce ține de tatăl meu e special, pentru că a realizat ceva măreț pentru cei ce am rămas”, spune fiica lui, Nicoleta Pop.

Capitolul III, numit „*Cimitirul Vesel*” – *Înființare, evoluție și tehnici artistice*, cuprinde o serie întreagă de aspecte care descriu în detaliu începuturile acestui loc atipic. Aflăm cum au luat naștere aceste cruci, cum au fost prelucrate și cum au devenit epitafurile punctul principal de atracție de pe lemnul pictat în albastru, o culoare cu foarte multe înțelesuri. Se spune că numele acestui cimitir ar fi fost dat de către un vizitator francez care într-o zi de vară se plimba printre crucile din cimitir. Acesta ar fi întrebat ghidul cum se numește cimitirul. Răspunsul primit de la ghid, cum că nu are nici un nume, l-a făcut pe francez să se gândească el la unul, mai exact la „Cimitirul Vesel” care a și rămas până în zilele noastre. Deoarece nu se știe cu exactitate cine a denumit cimitirul astfel, am decis să punem în ghilimele de fiecare dată când scriem despre „Cimitirul Vesel”.

Dumitru Pop Tincu are și el o poveste despre începuturile meșterului: Prima cruce realizată de Stan Ioan Pătraș a fost pentru familia lui Zapca Gheorghe. Acesta murise înecat în râul Tisa. Crucea era una foarte simplă, cu puține flori pe laterale, iar imaginea cu defunctul nu era pictată pe cruce. Era scris doar „aici odihnește” și numele și anul în care a murit.

Subcapitolele intitulate *Simboluri etnografice, antropomorfe și heraldice regăsite pe monumentele funerare*, precum și *Reprezentări sociale ale religiozității*, ne-au ajutat să vedem cât de mult se mai păstrează tradiția aici, dar cel mai important, cât de mult s-a păstrat din ideea lui Pătraș și dacă crucile de azi coincid cu cele din timpul vieții creatorului. Chiar dacă modernismul își face simțită prezența pe zi ce trece, prin aceste credințe și decizii de a păstra învățăturile strămoșilor, denotă un model de fidelitate din partea ucenicilor și a localnicilor. Cu timpul se creează o relație între oameni și simboluri, acestea fiind păstrate în activitățile lor precum și în cultura din care provin. Motivele principale care alcătuiesc cadrul crucilor sunt cele geometrice: romb, triunghi, linie frântă, semicerc, val, dar nu lipsește și rozeta din petale de flori, rozeta stelară și rozeta din cercuri intersectate. Mai există dintele de lup, steaua și inima. La registrul superior, pe lângă motivele geometrice, meșterul folosește și motive vegetale precum vasul cu flori, ghirlandă de frunze, frunze simple, laleaua sau petale de flori. Pe lângă elementele cosmogonice, soarele și luna, găsim și motive antropomorfizate precum îngerul și serafimul. Foarte rar apare fluturele care simbolizează încarnarea sufletului celui decedat. Meșterul mai folosea bulina cu punct, frânghia împletită, floarea de trifoi, floarea de iasomie, floarea de mac, inima cu două săbii,

simbol al păcatului, sfeșnicul, simbol al iluminării și spiritului, porumbelul, simbol al dragostei și armoniei în viața de familie și pomul vieții.

Postura reprezentată cel mai des pe crucile „Cimitirului Vesel” de la Săpânța, este aceea de femeie *rugătoare* în fața lui Dumnezeu care stă în genunchi, de-obicei lângă o icoană sau cu un rozar în mână. Imaginile cu aceste femei reprezintă atașamentul puternic față de biserică și de viața religioasă. În majoritatea picturilor, bărbații apar ocupându-se cu o activitate care presupune muncă fizică. Îi putem vedea în ocupații precum condusul unui tractor, mineritul, într-un car cu boi, în postură de pădurar sau tâmplar, la cosit, la făcut fânul, la pescuit sau la catedră etc., sau îndeplinind funcții administrative: cantor, preot, clopotar, profesor, toate reprezentate pe crucile din cimitir.

Un subiect aparte în lucrarea noastră este constituit de subcapitolul *Tehnici artistice. Cerneluri, vopsele și colorit în ornamentarea monumentelor funerare și a epitafurilor*, prilej prin care am aflat lucruri deosebit de importante despre teoria culorilor, cum sunt așezate pe cruci, în ce ordine și ce semnificații au. Pictarea crucilor în acest mod au clasat „Cimitirul Vesel” ca fiind unul dintre cele mai speciale locașuri din lume. Una dintre cele mai vechi tehnici picturale este cea pe suport de lemn.

Subcapitolul *Aprecierea și recunoașterea „Cimitirului Vesel” pe plan local și internațional*, evidențiază importanța locului unicat. Procesul confecționării unei cruci cuprinde mai multe etape atent respectate de către meșter. Ornamentica crucilor este realizată pe două sau trei registre. Cel superior este reprezentat de cruce. Registrul central are două părți: una rezervată scenei din viața decedatului, iar partea de jos este rezervată epitafului. Registrul inferior cuprinde elemente de decor variate, cel mai adesea geometrice, așezate în benzi.

În urma cercetărilor lui Pamfil Bilțiu în ceea ce privește articolele scrise despre Stan Ioan Pătraș, acesta afirmă că majoritatea scriitorilor sunt interesați doar de latura poetică a artistului și mai puțin și de cromatică crucilor și despre acestea în general. Scriitorul nu îl consideră pe Pătraș doar un sculptor, ci în egală măsură îl consideră a fi un poet. Prin această profesie unică, Stan Ioan Pătraș a reușit să stârnească multe discuții controversate între cercetători, deoarece opera meșterului deși are un caracter original, aceasta exprimă o viziune cu totul diferită asupra vieții și morții, chiar ieșită din comun față de cum ne învață biserica.

Subcapitolul destinat *Epitafurilor de la Săpânța* reprezintă nararea pe scurt a întregii vieți a omului, atât cu aspectele sale favorabile, cât și cu cele mai puțin favorabile, toate fiind inspirate

din realitate. Epitafurile iau forma unor poezii populare, de cele mai multe ori naive și cu greșeli gramaticale care expun evenimentele importante și preocupările din timpul vieții celui mort. Se încheie în general, cu regretul părăsirii acestei lumi și a celor dragi. Ca element specific și captivant stă comicul epitafurilor, datorat în mare parte graiului popular din zona Maramureșului, dar se datorează în aceeași măsură și comicului de situație prin care se descrie condiția fiecărui om. Aceste epitafuri conțin aspecte amuzante, conținut filosofic, mesaje moralizatoare etc., care reușesc să aibă un efect asupra celor care le citesc, invitând atât la râs, cât și la o meditație serioasă. Cauzele morților sunt reduse la stratul principal, cel amuzant, însă epitafurile conțin substraturi multiple. Acestea au în profunzime un rol moralizator și atrag atenția asupra cauzelor și efectelor frecvente ale morților: consecințele alcoolului, ale conducerii mașinii neatent, ale degradării comportamentului moral și a credinței în Dumnezeu. Într-un final, în toate se regăsește *regretul pentru destinul necruțător al morții*.

Meșterul nu folosea culorile așa cum le cumpăra, ci combina nuanțele între ele. Cromatica meșterului avea o legătură cu mediul înconjurător. Atunci când era întrebat de unde are acest albastru, meșterul spunea că vine la el din cer, iar culorile galben, roșu, verde, negru sunt culorile din care fac parte cele patru vârste esențiale ale maramureșenilor, dar și cele patru anotimpuri perindate în spațiul vieții noastre, albastrul fiind a cincea culoare.

Combi-nația secretă a reproducerii acestui albastru special de pe crucile din „Cimitirul Vesel” rămâne un mister și azi. Dumitru Pop Tincu a învățat această armonizare între culori de la Pătraș și la fel ca și mentorul său a refuzat să ne dezvăluie secretul. Această informație va fi divulgată doar acelor meșteri care își vor dori cu adevărat să ducă mai departe acest meșteșug și care la rândul lor vor păstra și ei această taină.

În subcapitolul „*Cimitirul Vesel*” văzut prin ochii presei din România – o analiză succintă, observăm că presa joacă un rol important pentru orice domeniu, indiferent că vorbim de cultură sau politică, ea este omniprezentă. În urma analizei asupra informațiilor legate de subiectul nostru, majoritatea articolelor găsite sunt scrise într-un mod pozitiv și cu informații mai bine sau mai puțin bine detaliate. Prezentul subcapitol își propune să evidențieze aspecte legate de modul în care se reflectă personalitatea meșterului Stan Ioan Pătraș în articolele de presă din România, atât în timpul vieții sale cât și după moarte, cât și aspecte legate de „Cimitirul Vesel”.

Fiind absolventă de jurnalism, mi-am permis să fac o analiză succintă a câtorva articole din presa românească, având ca subiect principal „Cimitirul Vesel” din Săpânța. Curiozitatea stă în

gradul de interes și în modul de prezentare a presei în ceea ce privește un subiect din sfera culturii tradiționale și religioase românești. Am selectat aleatoriu zece articole din ziarele cunoscute din România cu o activitate bogată în ultimii ani.

Astfel, patru din cel zece articole analizate, au un conținut de texte nesatisfăcătoare la adresa meșterului Stan Ioan Pătraș și a „Cimitirului Săpânța”. Majoritatea au abordat ca stil jurnalistic modelul de știre. Textele sunt scurte și nu prezintă o notă proprie. Dar, deși nu toate au legătură cu Stan Ioan Pătraș, numele „Cimitirului Vesel” se regăsește în toate articolele. Celelalte șase articole vin cu o descriere mai autentică și complexă asupra subiectului nostru de interes, iar poveștile originale aduc un plus de valoare presei din România. Pe de altă parte, prin studierea temeinică a acestei teme am ajuns la unele concluzii pozitive și anume că există o influență a modernismului extrem de fin sesizabilă, dar prezentă în contextul actual. Atât ziarele din România cât și cele din străinătate, prin puținele articole pe care le-au scris, prezintă totuși un interes aparte pentru „Cimitirul Vesel” de la Săpânța care este apreciat pentru modul în care au fost scrise textele pe aceste cruci dar și pentru estetica lor.

În anul 1998, străinii au clasat „Cimitirul Vesel” pe locul I pe plan european și pe locul II pe plan mondial după cimitirul „Valea Regilor” din Egipt, la Simpozionul Monumentelor Funerare, din America (Pennsylvania), ceea ce ne demonstrează încă o dată că cimitirul a fost recunoscut la adevărata sa valoare de către străini și nu de către criticii de artă români.

Capitolul IV, se deschide cu o analiză asupra titlului *Omul în fața morții. Mentalități colective și biografii narrative*. Moartea în Maramureș are un caracter aparte, iar comunitatea de aici se implică și se adaptează rapid evenimentului în sine. Toate obiceiurile maramureșenilor sunt mai conservatoare. De aceea considerăm că este necesar să cunoaștem aceste mentalități ale satului tradițional trasate prin mai multe subcapitole care ilustrează experiențe și oferă ajutor atunci când omul este pus față în față cu acest eveniment solemn și de o mare importanță pentru comunitate și nu numai.

Liricul de aici deschide porțile unui orizont cu alt fel de semnificații cu care literatura anterioară a obișnuit cititorul: o poezie îndoliată cu incursiuni tradiționale, postulând astfel un ritm și o armonie aparte. Așadar, cele mai multe dintre textele lui Pătraș conțin o învățătură morală, la care privitorul/cititorul trebuie să ajungă singur. Mai mult, ele expun filosofia simplă, dar profundă de viață a comunității din Săpânța care, își organizează viața pe verticală, după o conduită spirituală, supusă providenței. Din epitafurile inscripționate pe crucile din „Cimitirul Vesel” reies

și scopurile și obiectivele oamenilor, mai ales ale celor care aveau funcții importante în comunitate, precum oameni ai bisericii sau învățători, crucile devenind astfel niște direcții de ghidare pentru ceilalți locuitori. În cazul defuncțiilor se crede că doar cei *morți de moarte bună* își găsesc liniștea pe lumea cealaltă, pe când cei tineri, din cauză că nu au îndeplinit pe pământ toate câte și-au propus și au murit *fără de vreme*, nu își găsesc liniștea prea repede.

În subcapitolul *Raportul imagine - text în alcătuirea biografiilor narrative ale celor decedați*, ne-am propus să analizăm importanța imaginii și a textului de pe crucile din „Cimitirul Vesel” din Săpânța. Ne-a interesat în mod deosebit relevanța biografiei în conceperea unei creații unitare, așa cum a fost realizată de către Stan Ioan Pătraș prin crucile meșterite.

În acest loc primează în egală măsură și imaginea și textul, cele două componente fiind complementare, sporind elementul comic și identitar al fiecărei cruci în parte. Elementul vizual însă este mult mai ușor de receptat și ajută vizitatorii cimitirului să-și creeze o imagine mai amplă despre viața, moartea și trecerea dintre cele două, ale celor înmormântați în această comunitate.

Un rol important este dat de subcapitolul *Vestimentație și etalare socială în lumea de aici și cea de dincolo*, un subiect actual și pentru zilele noastre. Vestimentația poate influența cursul vieții dar și al morții, spun maramureșenii. Acest capitol este important pentru a evidenția modul în care românii privesc statutul social prin vestimentație și cum comunică cu divinitatea în momentul pregătirii omului pentru a trece pragul spre *lumea cealaltă*. Așadar, aceste veșminte reprezintă o comuniune între om și divinitate, o acceptare a intrării în lumea de dincolo. Respectarea vestimentației arată devotamentul familiei pentru cel mort. În tradiția populară se spune că ne putem da seama după expresia feței defunctului dacă este mulțumit de cum a fost gătit.

Un subcapitol importat este reprezentat de *Bocetul și verșul – Ritualuri funebre*. Scenariul acestui ritual implică o atenție deosebită în ceea ce privește înmormântarea. În Maramureș fiecare mort este bocit sau „cântat”, iar bocitoarele nu sunt femei străine plătite, ci fac parte din familie. Pe plan simbolic, bocirea are valoarea unei poezii de unificare, iar la nivelul planului simbolic secundar, același act ritualic are valoarea unei poezii de separare. Are și o funcție socială: cu cât mortul este bocit mai tare, cu atât se consideră că a fost un om de seamă în sat și iubit de familie.

Bocitul este un element de ritual precreștin care nu face parte din rânduiala cerută de biserică. Cu toate acestea, bocetul este văzut ca un act firesc atât de comunitate cât și de preot, dar, acesta nu este singurul omagiu special adus celui decedat. În Maramureș, alături de bocet mai

găsim și *versul* numit și „iertăciune”. Prin vers, mortul își ia rămas bun de la familie și de la cei dragi, rostit prin vocea diacului.

În subcapitolele *Amplitudinea morală. Defecte ale celor decedați surprinse pe monumente* și *Calitățile celor decedați și rolul de „îndreptar” comunitar al acestora*, am încercat o analiză pentru a descoperi atât defectele defuncțiilor, cât și calitățile. Problematika morții, în cazul de față se manifestă prin tehnica povestirilor de viață prin epitafuri. Întrucât fiecare dintre subiecți a trecut prin experiența confruntării cu moartea, cel mai puternic este resimțit momentul lor de regret.

În această cercetare am observat multe epitafuri care sugerează că defunctul ar fi vinovat pentru propria moarte, lăsându-și familia îndoliată, deoarece unii dintre ei aveau patima alcoolului, ceea ce le-a grăbit sfârșitul. Poetica funebră existentă pe crucile din „Cimitirul Vesel” scoate în evidență o sumedenie de defecte ale defuncțiilor fără să încerce să le ascundă. Se observă așadar, o confruntare între moartea *trăită* și moartea *suportată*. Picturile care exprimă neascultarea de părinți, neatenția la volan, alcoolismul etc., ilustrează defecte provenite din puțină experiență de viață a unora și din ignoranța altora.

Capitolul V, vine cu o noutate în ceea ce privește acest subiect. Intitulat *Vocile comunității. Un parcurs sociologic în „Cimitirul Vesel” de la Săpânța*, acest capitol își propune să aducă un plus de valoare locului de proveniență a „Cimitirului Vesel”, prin realizarea de interviuri cu reprezentanții comunității. Am considerat astfel relevant a da voce comunității care duce mai departe povestea „Cimitirului Vesel”. Tocmai de aceea am ales să includem în prezenta cercetare răspunsurile localnicilor din Săpânța la o serie de întrebări cu și despre obiectivul turistic pe lângă care au crescut. În prezenta analiză nu ne-a interesat doar aspectul cantitativ, ci și cel calitativ. Deoarece este greu să realizezi o comparație calitativă la nivelul întregii populații dintr-o anumită zonă, ne-am limitat la a dezbate numai o parte din interviurile luate localnicilor din Săpânța, mai precis 30 de interviuri pe care le-am realizat personal, le-am analizat și le-am introdus în prezenta cercetare.

Prin această metodă le permitem cetățenilor să-și aducă contribuția cu privire la informațiile deținute asupra începuturilor acestui cimitir. Considerăm că părerea localnicilor este importantă deoarece acest studiu explorează percepția reală a lor asupra valorii simbolice pe care o reprezintă „Cimitirul Vesel”. Am decis să facem grila de analiză și interpretare incluzând numele și prenumele persoanei intervievate, vârsta, funcția și localitatea. Toți acești factori ne-au fost de

ajutor în analiza aplicată acestei lucruri, fapt care ne-a ușurat munca atunci când am selecționat răspunsurile date.

În subcapitolul *Concluzii cu privire la cercetarea de teren*, una dintre principalele concluzii care se desprind din analiza răspunsurilor la interviu, este atașamentul celor intervievați față de biserică. Dintre cei 30 de respondenți la care se adaugă personajul principal Dumitru Pop Tincu, toți au subliniat sub o formă sau alta importanța bisericii în formarea și evoluția „Cimitirului Vesel”.

Cimitirul are o însemnătate diferită pentru fiecare persoană pe care am interviuat-o. Pentru unii, acest spațiu reprezintă un loc oarecare, un spațiu în care doar sunt înmormântați cei decedați. Pentru alții, cimitirul este un loc încărcat cu multă tristețe sau dimpotrivă, un loc pentru reculegere și o întâlnire cu cel decedat.

Observăm totuși că „Cimitirul Vesel” nu este doar oglindirea religiei ortodoxe de care aparține. În mod obișnuit, în cimitir se desfășoară obiceiurile de înmormântare, obiceiuri care aparțin tradiției românești. „Cimitirul Vesel” se îndepărtează însă de acest tipar și uimește prin faptul că nu se rezumă strict la tradiția ritualului de înmormântare. „Cimitirul Vesel” creează o poveste dincolo de acest tipar, o poveste în care elementul surpriză este ulterior decesului și înmormântării. Acest element constă în originalitatea crucilor pe care sunt scrise epitafuri unice ce descriu viața celui decedat. Ieșind din tipar, „Cimitirul Vesel” caută în continuare validarea bisericii în a cărei tradiție își are originea. Tocmai de aceea „Cimitirul Vesel” este însă sub tutela parohiei din Săpânța chiar dacă acest aspect este privit de unii cu scepticism.

Peste 80% dintre cei intervievați i-au menționat numele lui Pătraș în răspunsul la întrebarea privind nașterea cimitirului. Ceilalți respondenți cu siguranță au auzit de el însă au ezitat să îi menționeze numele fie din eroare, fie întrucât nu îl cunoșteau cu exactitate, sau emoțiile din timpul interviului au fost prea mari, plus teama de a răspunde greșit. Așadar dincolo de biserică, al cărei aport nu îl putem nega, *veselia* „Cimitirului Vesel” i se datorează lui Stan Ioan Pătraș. Descriș cu multă dragoste de Dumitru Pop Tincu, Stan Ioan Pătraș este cu siguranță numele de care va fi legată imaginea „Cimitirului Vesel” pentru totdeauna. Cele aproximativ 700 de cruci realizate de Stan Ioan Pătraș până când acesta a decedat, au făcut cunoscut acest cimitir, sub denumirea de „Cimitirul Vesel”.

În final, misiunea asumată de noi în cadrul studiului de față a fost de a cerceta cât mai aprofundat, dar totodată complex, originalitatea și ineditul „Cimitirului Vesel” de la Săpânța. Din

perspectiva patrimoniului cultural-religios „Cimitirul Vesel” este și va fi un spațiu sacru reprezentativ pentru români, iar din perspectiva turistică, cimitirul reprezintă o ocazie bună de dezvoltare a turismului prin prisma originalității construite aici prin crucile și epitafurile prezente, dar și prin povestea lui Stan Ioan Pătraș, cel care a dat unicitate acestui loc și comunei Săpânța.

Așadar, prin Capitolul VI, *O incursiune în contextul esteticii funerare. Analiza culorilor, a imaginilor și epitafurilor din „Cimitirul Vesel”*, descoperim o cultură locală unde țărănul român este crescut de mic cu o credință conservatoare exprimată prin tradiții și obiceiuri. Această cultură se bazează pe trei momente importante ale vieții: nașterea, căsătoria și moartea. Atât în comunitățile rurale cât și în cele urbane, omul a păstrat aceste tradiții în funcție de mediul în care a crescut. Importanța este aceeași, chiar dacă spațiul și locul este diferit, tendința omului fiind să marcheze punctele esențiale ale vieții. Subcapitolul *Analiza crucilor, imaginilor și epitafurilor*, vine cu un album de fotografii realizate și selectate de noi, prin care ne-am dorit să exprimăm toate trăsăturile care există în spațiul „Cimitirului Vesel”, văzute prin împrejurările morții: cruci, sculptură, pictură, epitafuri, simboluri. În versuri simple și inocente, crucile sculptate și pictate de meșterul Stan Ioan Pătraș și de ucenicii săi aduc în prim plan viața celui răposat cu toate realizările sale, cât și cu obiceiurile acestuia, drept urmare atribuindu-i o notă originală pe plan mondial. Cimitirul are la ora actuală peste 900 de morminte cu epitaf pe fiecare cruce sculptată care oferă în câteva rânduri povestea celui decedat.

Subcapitolul *Analiza crucilor, imaginilor și epitafurilor din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța*, nu a putut debuta fără cel mai important epitaf din perspectiva acestei creații maramureșene unice în lume, reprezentat de textul celui care a pus bazele acestui cimitir atipic: Stan Ioan Pătraș. La începuturile sale, Pătraș doar sculpta crucile. După mult timp i-a venit ideea de a scrie și versuri pe ele. Pe crucea lui Pătraș există un epitaf care o dată analizat explică întemeierea „Cimitirului Vesel”. Ca și majoritatea epitafurilor, epitaful lui Pătraș este unul complex. Pe o parte a crucii este scrisă povestea vieții sale, iar pe cealaltă parte este scris motivul morții. Pe crucea lui Stan Ioan Pătraș, pe partea din față este scris următorul epitaf: „De cu tînăr copilaș/ Io am fost Stan Ion Pătraș/ Să mă ascultați oameni buni/ Ce voi spune nus minciuni/ Cîte zile am trăit/ Rău la nime nam dorit/ Dar bine cît am putut/ Orișicîte mia cerut/ Vai săraca lumea mea/ Că greu am trăit în ea”. Fiecare epitaf începe cu o prezentare, cine este și cum se numește cel răposat. Apoi urmează o descriere despre caracterul celui decedat. Bun sau rău, aceste cuvinte stau scrise pe cruci fără a ascunde trăirile din timpul vieții.

Putem chiar susține că imaginea lui Pătraș sub forma unui bust, impune respect, astfel toți vizitatorii ulteriori ai „Cimitirului Vesel” sunt chemați să adere la această apreciere în masă sugerată de maniera în care a fost pictat. Portul popular se remarcă printr-o simetrie a formelor și culorilor pieptarului care îndeamnă la ordine și rigoare. Părul negru și sprâncenele arcuite îl prezintă pe Pătraș în etate trecut de prima tinerețe. Pe fruntea lui și la colțul gurii se remarcă riduri adânci anume pictate pentru a sublinia încă o dată ideea că autorul nu a avut o viață ușoară.

Pe cealaltă parte a crucii însă, spectrul în care ne este prezentat Pătraș se schimbă. Observăm în pictură că Pătraș e însoțit de un lăutar care cântă la vioară. Acesta cânta în prezența lui Pătraș care avea un pahar de vin în mână, în dreapta lăutarului însă există o cruce nepictată care pare a-și aștepta meșterul. Următorul text relatează epitaful de pe crucea lui Stan Ioan Pătraș: „De la paisprezece ani/Trebuia să câștig bani/La lucru greu de pădure/Cu țapini și cu săcure/Tata-n război a plecat/Înapoi na înturnat/Trei copii mici am rămas//În lume de greu năcaz/Vrut aș fi să mai trăiesc/Și planul să mi-l plinesc/Din șaizeci și două țari/Mau vizitat până ieri/Din conducători de stat/Foarte mulți m-au vizitat/Și de-amu când or veni/Pe mine nu m-or găsi/Și le doresc la toți bine/Care au fost pe la mine/Că eu viața o lăsai/La 69 de ai/Mr 1977.” Crucile realizate încă din timpul vieții i-au adus faimă și se mândrește cu vizitele celor mai importanți șefi de stat din lume. Așa cum rezultă din epitaful care îi rezumă existența, Stan Ioan Pătraș a încetat din viață în anul 1977.

În același registru comic al majorității crucilor din „Cimitirul Vesel” se înscrie și crucea cu soacra, poate cea mai mediatizată din crucile din cimitir. În acest epitaf putem observa o atitudine puternică a unei ginere față de soacra sa care a avut o viață lungă de 82 de ani. Versurile satirice de pe crucea cu soacra au contribuit la notorietatea „Cimitirului Vesel” de la Săpânța și sunt cunoscute la nivel național ceea ce a adus un mare plus acestui concept: „Sub această cruce grea/Zace biata soacra mea/Trei zile de mai trăia/Zăceam eu și cetea ea/Voi care treceți pe aici/Încercați să no treziți/Că acasă dacă vine/Iarăși cu gura pă mine/Da așa eu moi purta/Că-napoi n a înturna/Cei care citiți aici/Ca mine să nu pășiți/Soacră bună vă gășiți/Cu ea bine să trăiți/A trăit 82 de ai/Mr 1969”.

Raportul ginerelui cu soacra a fost dintotdeauna unul controversat iar o astfel de situație conflictuală între cele două personaje a existat în aproape fiecare familie tradițională din secolul XX. Acest aspect se datora în primul rând faptului că de obicei tinerii căsătoriți nu locuiau singuri, ci împreună cu părinții unuia dintre cei doi soți. Astfel nu de puține ori soacra devenea un personaj

problematic în familie. Aceasta este și situația ilustrată de prezentul epitaf, unic prin originalitatea sa. Practic acest epitaf nu este creat la persoana I ci la persoana a II-a, „autorul” fiind ginerele care și-a îngropat soacra. Nota comică salvează situația tragică adusă de moartea femeii și subliniază faptul că orice eveniment oricât de trist ar fi, permite o doză de umor. Jocul de cuvinte „zăceam eu și citea ea” sporește ritmul haios al versului care prezintă un ginere ușurat de trecerea în neființă a femeii. Epitaful se încheie cu un îndemn față de cititori, un îndemn spre a alege o soacră diferită decât cea a cărei poveste o spune acest epitaf.

În urma analizei crucilor și a epitafurilor din Săpânța, încheiem capitolul cu *Concluzii cu privire la analiza imaginilor și a epitafurilor* unde am descoperit oameni legați de tradiție încă din adolescență. Acest lucru i-a determinat să devină mai credincioși și mai apropiați de biserică. Dintotdeauna, dar mai ales în trecut, omul a fost în comuniune cu divinitatea.

Toate analogiile regăsite pe crucile cimitirului nu fac decât să întărească ideea conform căreia moartea nu e doar o trecere la cele veșnice încărcată cu dramatism, bocete și jale, ci o poartă de transfer înspre o altă viață la deschiderea căreia țărani îi zâmbesc optimist, privesc resemnați în urmă și sunt recunoscători pentru tot ceea ce Dumnezeu le-a dat în viața lor pe pământ.

Reliefarea relațiilor tragico-comice aduc în atenția vizitatorilor un trecut împletit cu prezentul, semn că mentalitatea românească în ciuda evoluției întregii societăți dăinuie în fiecare dintre generații. Relațiile tipice dintre soacră-ginere, respectiv soacră-noră, le regăsim în aceleași dimensiuni în viața de zi cu zi. Totuși nota umoristică în care sunt concepute versurile stârnesc amuzamentul cititorului și totodată trezesc o atitudine detașată și relaxată vis-a-vis de situațiile de azi întâlnite.

Vestimentația fiecărei persoane ilustrate cu atâta migală este reprezentativă pentru întregul Maramureș, dar cu atât mai mult pentru comuna Săpânța populată cu oameni păstrători de tradiții și obiceiuri cu credință în Dumnezeu, muncitori, însă care nu se dau înapoi când vine vorba de joc și voie bună. Cine vrea să creeze cruci pentru acest cimitir, nu i se permite să se abată de la rânduială. Totul trebuie păstrat cu sfințenie tocmai pentru a nu se pierde originalitatea. Ucenicii săi au fost docili împlinindu-i toate aceste dorințe, respectând cu strictețe doleanțele creatorului.

În urma acestei analize am putut observa o legătură destul de strânsă între tradiție și modernism. Chiar dacă ne aflăm într-o lume mereu grăbită, dornică spre evoluție și schimbare, maramureșeanul nu acceptă ușor transformările. El este înrădăcinat încă de la naștere în sânul tradiției strămoșești, iar asta nu îi poate schimba percepția asupra vieții pe care își dorește să o

respecte prin toate dogmele învățate în familie. Din aceste învățături putem trage multe concluzii și anume, că trebuie să rămânem fideli zonei din care provenim, tradițiilor și obiceiurilor care ne-au fost insuflăte și să respectăm locul în care trăim de zi cu zi.

Scopul studiului nostru a urmărit să evidențieze vocea comunității și să sublinieze puterea și influența pe care o dețin locuitorii din această zonă. Într-o societate democratică, vocea comunității este esențială, deoarece permite cetățenilor să aibă un rol activ în procesul decizional, pentru a aduce o contribuție valoroasă locului de origine. De asemenea, vocea comunității poate fi o modalitate eficientă de a soluționa problemele locale și a aduce îmbunătățiri semnificative calității vieții cetățenilor. Prin intermediul cercetării noastre am dat posibilitatea localnicilor din Săpânța să-și facă auzită vocea, aceștia dorindu-și să se implice activ la dezvoltarea comunității lor și să contribuie la îmbunătățirea calității vieții cetățenilor.

Stan Ioan Pătraș a reușit să atribuie un înțeles profund clipei efemere. Prin jertfa sa dedicată tradiției și comunității locale, el a conferit un scop acestui loc care spune povestea omului de la naștere până la moarte. Acesta și-a înțeles rolul și a întruchipat cu măiestrie această vocație, reușind să transforme acest cimitir într-o capodoperă, ritualurile funebre în treceri demne spre moarte și sumbritatea morții, în acceptarea ciclului natural al vieții, predefinit de providență. Cunoștințele sale vaste l-au consacrat ca artist transformându-l într-un model demn de urmat. Un model spre care ucenicii săi aspirau, dorindu-și la rândul lor să devină la fel de iscusiți și de pricepuți în mânăuirea lemnului, în compunerea epitafurilor și bineînțeles în cunoașterea utilizării culorilor pentru a decora crucile în stilul caracteristic al lui Pătraș. Autoritatea, curajul, talentul și nonconformismul lui Stan Ioan Pătraș au adus un nou și inedit suflu în „Cimitirul Vesel” de la Săpânța.

Rămânem așadar deschiși în continuare spre cunoaștere și spre acest loc care ne-a atras tot mai mult în mijlocul său pentru a-l explora, a-l vedea și a scoate la lumină povești nespuse încă. Am dorit să surprindem o lume legendară într-un spațiu tradițional, precum și o întâlnire cu cei plecați *dincolo*, care să ne satisfacă dorința de cunoaștere a unei monografii încărcate de simbolistică, tradiție și spiritualitate. Pentru o experiență complexă pe teritoriul maramureșean, vă recomandăm să vă deplasați fizic pentru a intra direct în relație cu țărânul de aici, pentru a-i descoperi bunătatea, frumsețea, graiul și portul popular, care reprezintă esența Maramureșului.

Bibliografie

I. Surse:

a. Interviu

Informator Pop-Tincu, Dumitru, n. 1955, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2018.

Informator Pop, Nicoleta, n. 1997, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Gheorghe, n. 1942, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Ioana, n. 1996, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Andraș, Ioana, n. 1992, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Eudean, Alina, n. 1980, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Maria, n. 1992, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Gabriel-Beniamin, n. 1987, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Turda, Florina, n. 1991, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Pop, Ioan, n. 1993, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Toader, n. 1955, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Turda, Ioan, n. 1958, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Pop, Maria, n. 1959, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Turda, Todosia, n. 1945, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Turda, Ileana, n. 1932, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Pop, Anuța, n. 1934, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Pop, Vasile, n. 1966, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Grigore, n. 1953, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Maria, n. 1980, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Turda, Ana, n. 2003, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Pop, Anuța-Maria, n. 1962, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Stan, Anamaria, n. 1993, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

Informator Mănăilă, Maria, n. 2001, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Turda, Ioan, n. 2003, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Pop, Claudia, n. 2007, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Turda, Dumitru, n. 1976, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Stan, Ioana, n. 1950, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Stan, Andreea, n. 1995, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Nan, Ion, n. 1969, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Turda, Vasile, n. 1991, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.
Informator Eudean, Irina-Ioana, n. 1937, Săpânța, jud. Maramureș, informație culeasă în anul 2020.

b. Publicații periodice

Calendarul Maramureșului, Editura Cybela, Baia Mare, anul 2010

Graiul Maramureșului, anul 2019

II. Cărți, studii, articole

1. Aries, Philippe, *Omul în fața morții*, Vol. I-II, Editura Meridiane, 1996.
2. Aldea, Gheorghe, *Sculptură populară românească*, București, Editura Inspectoratul pentru Cultură al Municipiului București, 1996.
3. Antonescu, Romulus, *Dicționarul de simboluri și credințe tradiționale românești*, Ediție digitală, 2016.
4. Arnheim, Rudolf, *Arta și percepția vizuală, o psihologie a văzului creator*, Editura Meridiane, 1979.
5. Angheliescu, Șerban, Agon. *Tensiunea fundamentală a riturilor de trecere*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1999.
6. Augustin, Vasile *Episcopia Maramureșului: organizarea administrativă*, Editura Universității de Nord, 2006.
7. Ardelean, Teodor, „Bun venit în Săpânța”, în *Familia română*, nr. 14, 2013.

8. Bologa, Vasile, „Originea toponimului Săpânța”, în *Acta Musei Maramoresiensis*, vol. I – Etnografie și folclor, 2002, Vasile Bologa, prefață la Gheorghe Pop, „Săpânța cea dreaptă ca bradul”, Baia Mare, Tipografia Moment, 1997.
9. Boris, Zderciuc, „Epitaful de pe mormântul lui Stan Ion Pătraș”, în *Îndrumătorul cultural*, 30, nr. 5, mai, 1977.
10. Borlean, Ioan, „Vadu Izei și a Maramureșului”, în *Presa Universitară Clujeană*, Fundația OVR „Agro-Tur-Art”, 2015.
11. Brătescu, Geta, „Un monument onto-genetic de artă rurală”, în *Arta*, 19, nr. 3, 1958.
12. Băban, Adriana, „Strategii și metode de cercetare calitativă: interviul și observația”, în *Cogniție, Creier, Comportament*, 2000.
13. Bulgaru, Maria, „Probleme de integrare socială a persoanelor refugiate”, 2005, în *CEP USM*, Chișinău.
14. Bernea, Ernest, *Maramureșul, țară românească*, Editura Predania, București, 2012.
15. Bilțiu, Pamfil, *Stan Ioan Pătraș și zestrea sa artistică*, Editura Cetatea Romei, Baia Sprie, 2021.
16. Bejinariu, Corina, *Casa sufletului*, Editura Mega, 2011.
17. Becker, Ernest *The Denial of Death*, Editura Souvenir Press Ltd, 2011.
18. Blaga, Lucian, *Poezia Sufletul satului*.
19. Bohanțov, Alexandru, *Bazele jurnalismului*, Editura Polirom, 1998.
20. Crișan, Ion-Horațiu, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Editura Albatros, București, 1986.
21. Cauc, Ion, Manu, Beatrice, Pârlea, Daniela, Goran, Laura, *Metodologia cercetării sociologice*, Editura Fundației România de Măine, București, 2007.
22. Chelcea, Septimiu, Mărginean, Ioan, Cauc, Ion, *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*, Editura Destin, Deva, 1998.
23. Curșeu, Petru, Lucian, Pop-Curșeu, Ioan, „Alive after death: An exploratory cultural artifact analysis of the Merry Cemetery of Săpânța”, în *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21.
24. Cristea, Mirela-Letiția, „Săpânța. Universul crucilor vesele reflectat în patrimoniul Muzeului Național al Țăranului Român”, în *Buletin Științific Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*, 31.

25. Cărăbaș, Irina, „Imaginea și textul/textele, Ilustrații la Desfășurarea și Moromeții” de Marin Preda.
26. Criș, Doina, „Despre unele probleme în înfățișarea omului nou”, în *Arta plastică*, 5, 1955.
27. Chiș, Maria, „Obiceiuri la înmormântare în Săliștea de Sus”, în *Memoria Ethnologica*, nr. 4-5, 2002.
28. Chicu, Silvia, dr., conf. univ., „ASPECTE DIN ISTORIA FEMEII: VĂDUVA ÎN SOCIETATEA MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ”.
29. Colta, Elena-Rodica, „Cântarea de rămas bun sau - Iertăciunea”, în *Izvorul*, Revistă de etnografie și folclor, nr. 29, 2008.
30. Cicio, Ana, *Simbolul sacru și misterele sale*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2008.
31. Christopher Daniell, *Death and Burial in medieval England, 1066-1550*, Editura Humanities, 1997.
32. Dăncuș, Mihai, *Zona etnografică Maramureș*, Editura Sport-Turism, București, 1986.
33. Dincă, Margareta, Mihalcea, Alexandru, *Metode de cercetare în psihologie*, București, Editura Universității Titu Maiorescu, 2003.
34. Devereux, Georges, *De l'angoisse à la méthode dans les sciences du comportement*, Editura Flammarion, Paris, 1980.
35. Dragotă, Aurel, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, Editura Altip, Alba Iulia, 2016.
36. Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
37. Eliade, Mircea, *Aspecte ale mitului*, (Titlu original, *Aspects du mythe*, 1963), Colecția eseuri, Editura Univers, 1978.
38. Eliade, Mircea, *Sacru și profanul*, Editura Humanitas, 2013.
39. Evanghelia după Matei, 6:28-9.
40. Faiciuc, Elisabeta, *Dragomirești între tradiție și modernism*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008.
41. Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1997.
42. Fanache, Vasile, *Bacovia. Ruptura de utopia romantică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
43. Florea Simion-Marian, *Înmormântarea la români*, Editura Grai și suflet, 1996.
44. Fer. Ieronim, *Viața Sfântului Pavel Eremitul*.

45. Farcaș, Ioan-Mircea, „Elemente regionale regăsite pe epitafurile din Cimitirul vesel, Săpânța”, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, 15, 2014.
46. Gennepe, van Arnold, *Riturile de trecere*, Traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, Editura Polirom, Iași, 1999.
47. Ghinoiu, Ion, Văduva, Ofelia Văduva, Pleșca, Cornelia, Institutul de Etnografie și Folclor "C. Brăiloiu", *Sărbători și obiceiuri: Transilvania*, Editura Enciclopedică, București, 2007.
48. Grancea, Mihaela, „Social Time and Life in the Epitaphs from Săpânța, Tradition and Cultural Innovation in the „Merry Cemetery” from Săpânța”, în *Philobiblon* Vol. XIII, 2008.
49. Gheorghe, Manuela, „Coordonate socio-religioase ale trăirii credinței în satul românesc postcomunist”, în *Revista Română de Sociologie*, 17 (3-4), 2006.
50. Gladchi, Gheorghe, „Metodologia, programul și metodele cercetării victimologice”, *Probleme Actuale De Prevenire Și Combatere A Criminalității*, 2003.
51. Golopenția, Sanda, Prof. univ. dr., „ARTICOLE ȘI STUDII”, în *Memoria etnologică*, nr. 20, iulie - decembrie 2006, An VI, Brown University, S. U. A.
52. Gheorghe Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, Editura Saeculum, București, 2001.
53. Hadrian Daicoviciu, Hadrain, *Dacii*, Editura pentru Literatură, 1968.
54. Iuga, Dumitru (coord.), *Dicționar: Meșteri de ieri și de azi*, în *Calendarul Maramureșului*, V, 10-11, 2010.
55. Iorga, Nicolae, „O mărturie din 1404 a celor mai vechi «moldoveni»”, în *Anuarul Academiei Române - Memoriile secțiunii istorice*, seria III, 1926.
56. Janjić, Ivana, Darabuș Carmen, „Merry Cemetery–Cimitirul Vesel” în *SUSRET KULTURA*, 2013.
57. Jankelevitch, Vladimir, *Tratat despre moarte*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.
58. Kligman, Gail, *Nunta mortului: ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Traducere de Mircea Boari, Runa Petringenaru, Georgiana Fârnoagă, West Paul Barbu, Iași, Editura Polirom, 1998.
59. Kligman, Gail, „Nunta mortului, Ritual, poetică și cultură în Transilvania”, Traducere de Mircea Boari, Runa Petringenaru, „The wedding of the dead: Ritual, Poetics, and Popular Culture in Transylvania”, (Vol. 4), *Publisher University of California Press*, 1988.
60. Laineste, Liisi, *Traditions*, 2016.

61. Langa, Vasile, „Săpânța”, în *Steaua*, 32, nr. 2, 1981.
62. Lenghel-Izanu, Petre, „Daina mândră pîn Bârsana”, (schiță monografică), Baia Mare.
63. Mazzoni, Bruno, „Inscripțiile grăitoare ale Cimitirului de la Săpânța”, în *Memoria Ethnologica*, 4-5, 2002, „In genere sommario e approssimativo; molti testi non utilizzano alcun segno di punteggiatura, o ben pochi”, Text original.
64. Marchiș, Ioan, *Simbolica artelor Non-Verbale*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2011.
65. Mihaly, Ioan, de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, ediția a II-a, ediție și note biografice de Vasile Iuga de Săliște, prefață de Camil Mureșan, Cluj-Napoca, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2000, Diploma nr. 38.
66. Manuilă, Sabin, (coord.), *Recensământul general al populației României: din decembrie 1930*, București, vol. I-II, Editura Institutului Central de Statistică, 1938.
67. Moldoveanu, Nicolae, „Adevărul despre datinile înmormântării, Adevăr istoric Documente și date din Istoria Bisericii”, art. apărut în ziarul „*România Liberă*”, 7 martie, 1994.
68. Mihalcea, Roxana, *Crucile de Săpânța*, O colecție de epitafuri din veselul cimitir maramureșean, Editura ALL, 2017.
69. McCracken, Grant, „The Long Interview”, *Sage, Newbury Park, CA*, 2007.
70. Nicoară, Toader, „Transilvania la începuturile epocii moderne (1680-1800)”, în *Presa universitară clujeană*, Cluj-Napoca, 1997.
71. Nistor, Francisc, *Creații și creatori populari din zona etnografică Maramureș*, Baia Mare, Editura Casa Regională a Creației Populare, 1967.
72. Oprea, Gheorghe, *Folclorul muzical românesc*, Editura Didactica și Pedagogica, București, 1983.
73. Oișteanu, Andrei, „Mircea Eliade, între ortodoxism și zalmoxism”, în *Observator cultural*, nr. 127, iulie, 2002.
74. Panea, Nicolae, *Gramatica funerarului*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2003.
75. Pașcu, Mărioara, „Cimitirul Vesel din Săpânța – un cimitir psihologic?”, în *Memoria Ethnologica*, 2014.
76. Pătrașcu, Marian, „Simbolul porumbelului și importanța lui pentru familia contemporană”, în *Studia Universitatis Babes-Bolyai*, 2012.
77. Pop-Curșeu, Ioan, „Some observations on the anthropological basis of artistic practice: the Merry Cemetery, Săpânța (Maramureș)”, *Ekphrasis. Images, Cinema, Theory, Media* 3.1, 2010.

78. Popa, Radu, „Observații privind vechimea și semnificația ca izvor istoric a unor toponime maramureșene”, în *Marmația*, III, 1977, nr. 52.
79. Postolachi, Elena, „Renașterea satului e de neconceput fără cercetarea etnografică”, Interviu cu șefa Secției de Studiere a Meșteșugurilor Populare Artistice din cadrul Acad. de Șt. A Moldovei, consemnare: Daniela Galei, în *Gazeta liberă*, 2006, 6 iul, 2009.
80. Pop-Tincu, Dumitru, „Eu sunt în instanță pentru a apăra cimitirul de contrafaceri”, interviu luat de Florentin Năsui artistului popular, în *Familia română*, 14, 2013.
81. Pop, Simion, *Cimitirul vesel, monografie sentimentală* (cu 116 fotografii de Ion Miclea-Mihale), București, Editura pentru Turism, 1972.
82. Pop, Mihai, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1990.
83. Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1976.
84. Pop, Mihai, *Folclor românesc*, vol. II, București, Editura Grai și Suflor - Cultura Națională, 1998.
85. Pop-Curșeu, Ioan, *Ideea de patrimoniu în comunitățile rurale, între fixitate și dinamism: cazul Săpânța*, Rolul Patrimoniului în contextul crizei valorilor, Editura Reîntregirea 2013, Alba Iulia.
86. Pop-Curșeu, Ioan, *Reprezentări sociale ale religiozității în cele două cimitire de la Săpânța*, Revista *Caietele ASER*, Editura Etnologică, București, 2015.
87. Pop-Curșeu, Ioan, „Conținuturi Lingvistice și Imagistice în cele două cimitire de la Săpânța: Probleme de Metodologie Antropologică”, în *Orma*, Nașterea Documentului de Folklore, Răspântii Metodologice, Volum 24, Coordonator Ileana Benga, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2015.
88. Popovici, Eusebiu, *Istoria Bisericească Universală*, vol. 2, Tipografia cărților bisericești, Filiala din Mănăstirea Cernica, 1926.
89. Papahagi, Tache, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, Editura Cultura Națională, 1925, LXXVIII.
90. Radu, Bogdan, „Ion Stan Pătraș, un meșter popular din Maramureș”, în *Studii și cercetări de istoria artei*, 1958.
91. Rotariu, Traian (coord.), *Recensământul din 1900. Transilvania, vol. I-II, București, Editura Staff, 1999-2006, Recensământul general al populației României: din decembrie 1930, București, vol. I-II, Editura Institutului Central de Statistică, 1938.*

92. Roșca, Nuțu, *Istoria Bisericii ortodoxe române din Maramureș*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015, „Mănăstirea Săpânța-Peri”, 2003.
93. Rotar, Marius, *Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea*, Volumul II: 11 ipostaze ale morții, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006.
94. Roman, Valentin, *Pe urmele geto-dacilor*, Editura Asociația Vatra Daciei, București, 2013.
95. Radu-Golea, Cristina, „The epitaphs from the merry cemetery in Săpânța: a naive lyrical-narrative kaleidoscope of the life and traditions specific to a Maramureș village”, în *The challenges of communication*.
96. Râpeanu, Elis „În vizită la Săpânța”, în *Familia română*, 14, 2013.
97. Rotar, Marius, Mârza, Iacob, *Studiu introductiv, ediție și note critice*, Rezumat Stanciu, Laura, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2004.
98. „REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE CULTURĂ ȘI CREDINȚĂ ROMÂNEASCĂ”, Editori, Consiliul Județean Maramureș, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare și Asociația Culturală în Familia Română, Aprilie, 2013, Baia Mare.
99. ***, *Săpânța*, Baia Mare, Editura Poema, 2006.
100. Suci, Coriolan (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. II (O-Z), București, Editura Academiei Române, 1968.
101. Sacaliș, Anca-Lorena, *Epitafuri și alte inscripții din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța (Maramureș) – corpus de texte*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2022.
102. Sacaliș, Anca-Lorena, *Limba epitafurilor din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța – (orto)grafia, punctuația, fonetica și morfosintaxa*, Teză de doctorat susținută în Ianuarie 2022.
103. Stanciu, Carmen-Iulia, în lucrarea sa de grad „Misterul Marii Treceeri. Riturile de trecere în ceremonialul funerar (diplomarbeit)”, prof. univ. dr. Heinrich Stiehler (prof. coord.), Universitatea din Viena, 2012.
104. Suiogan, Delia, „Omul și trecerea în mentalitatea tradițională”, în *Memoria ethnologica*, An VI, nr. 18-19, Baia Mare, 2006.
105. Sauliuc, Ileana, Despre problematica evreilor din localitatea Săpânța, „Arrival of Jews in Săpânța Village – Between Myth and Historical Truth”, în *Studia Judaica*, 1, 2014.
106. Scubli, Mariana, *RĂDĂCINI, Simboluri peste timp*, Editura Valea Verde, Sighetu Marmăției, 2002.

107. Schopenhauer, Arthur, *Viața, amorul, moartea*, Editura Antet, București, 1997.
108. Suiogan, Delia, *Simbolistica riturilor de trecere*, Editura Paideia, București, 2006.
109. Silverman, David, *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*, Editura Polirom, 2004.
110. Skarmoghiani, Atanasie, I., *Mamele creștine ale Sfinților Trei Ierarhi*, traducere de Pr. Victor Manolache, Editura Egumenița, Galați, 2012.
111. Stan-Colțun, Vasile, *Cum s-a născut Cimitirul Vesel*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2017, *Amintiri din perioada uceniciei*.
112. Ștef, Dorin, *Istoria folcloristicii maramureșene*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2006.
113. Șeuleanu, Ion, *Nuntă în Transilvania*, Editura Viitorul Românesc, București, 2000.
114. Știucă, Narcisa (coord.), *Roșcani, un sat pentru mileniul III*, Deva, Editura Emia, 2000.
115. Ștef, Dorin (coord.), *Dicționarul etimologic al localităților din județul Maramureș*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2016.
116. Șchiopu, Ursula, *Dicționar de psihologie*, București, Editura Babel, 1997.
117. Șandor, Sorin-Dan, în lucrarea sa de doctorat, „Metode și tehnici de cercetare în științele sociale”.
118. Ștefănescu, Barbu, „Satul și țăranul în configurarea identitară românească”, în *Caiete de Antropologie Istorică*, (15), 2009.
119. Știrbu, Gigel-Sorinel, (coord.), „Viața religioasă din România”, Presentare sintetică, Lucrare editată de Consiliul Consultativ al Cultelor din România, București, 1987, Ministerul Culturii și Cultelor.
120. Tolstoi, Lev, *Moartea lui Ivan Ilici*, trad. C. Clejan, prefață de Emil Cioran, Editura Humanitas, București, 2019.
121. Tancred, Bănățeanu, *Portul popular din regiunea Maramureș*, Editura Sfatul Popular al Regiunii Maramureș, Casa Creației Populare.
122. Urda, Anuța, *Săpânța – monografie*, Sighetu Marmăției, Editura Aska Graffica, 2005
123. Udrea, Vergiliu, *În cimitir la Săpânța, moartea și-a pierdut sămânța*, ediție îngrijită de Mircea și Bogdan Udrea, Editura Semne, București, 2002.
124. Ulian Petru, *Săpânța, Cimitirul Vesel, unde morții povestesc*, Vol. I, Editura Grinta, 2005.
125. Ulian Petru, *Creații populare maramureșene, port, poezii, cântece și dansuri*, Editura Grinta, 2009.

126. Vlăduțiu, Ion, *Creatori populari contemporani din România*, București, Editura Sport-Turism, 1981.

III. Pagini web

127. Antonescu, Romulus, „Dicționar etnografic”, București 2009, p. 368, <https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf>, accesat la data de 03.03.2016.

128. Alexandrescu, Sorin, „Text și imagine”, <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/text-si-imaginerelatii-incordate-si-nu-prea/?lang=en>, accesat la data de 31.10.2017.

129. Atracții turistice „Cimitirul Vesel”, <https://www.sapantamaramures.ro/atracții-turistice/>, accesat la data de 09.05.2022.

130. ***, „Îndreptar pentru spovedanie”, <http://www.sfantulandreiburdujeni.ro/indreptar-pentru-spovedanie/>, accesat la data de 04.04.2023.

131. Barb, Ana, „Cimitirul Vesel, în presa internațională/Ce i-a uimit pe străini”, <https://www.expresmagazin.ro/cimitirul-vesel-in-presa-internationala-ce-i-a-uimit-pe-straini/>, accesat la data de 01.05.2023.

132. Brod, Matei, „Miracolul maramureșean”, <https://romania-pitoreasca.net/2017/07/24/revista-romania-pitoreasca-nr-489-%E2%97%8F-2017/>, accesat la data de 01.05.2023.

133. Bogdan, Radu, „Un dar făcut Papei”, în *România literară*, nr. 23, 1999, http://arhiva.romanialiterara.com/index.pl/un_dar_fcuit_papei, accesat la data de 10.05.2017.

134. Brodner, Raluca, „Ocupațiile femeii, între tradiție și modernitate”, <https://ziarullumina.ro/societate/ocupatiile-femeii-intre-traditie-si-modernitate-113037.html>, accesat în data de 25.11.2020.

135. Casa Memorială „Stan Ioan Pătraș”, <https://experienemaramures.com/casa-memoriala-ioan-stan-patras/>, accesat la data de 06.05.2022.

136. Codreanu, Ionuț, „Cât de liberă mai e presa din România?” <https://www.scena9.ro/article/presa-romania-libertate?ssp=1&darkschemeovr=1&setlang=en-XL&safesearch=moderate>, accesat la data de 01.05.2023.

137. Cioclidau, Arina, „Cimitirul vesel, locul unde crucile prezintă povești de viață și secrete – presa americană”, <https://ziare.com/vacanta/obiective-turistice/cimitirul-vesel-locul-unde-crucile-prezinta-povesti-de-viata-si-secrete-presa-americana-1252586>, accesat la data de 01.05.2023.
138. C. T., „Povestea Cimitirului Vesel Din Săpânța. Cum au ajuns maramureșenii să ia moartea în răs”, <https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/povestea-cimitirului-vesel-din-sapanta-cum-au-ajuns-maramuresenii-sa-ia-moartea-in-ras-1260733>, accesat la data de 01.05.2023.
139. Cultura.ro, „CV Dumitru Pop Tincu”, <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/11.%20Dumitru%20Tincu%20Pop%2C%20jud.%20Maramure%C8%99.pdf>, accesat la data de 20.03.2023.
140. ***, „Cimitirul Vesel de la Săpânța, în fruntea clasamentului celor mai frumoase cimitire din lume”, <https://turismistoric.ro/cimitirul-vesel-de-la-sapanta-in-fruntea-clasamentului-celor-mai-frumoase-cimitire-din-lume/>, accesat la data de 24.10.2020.
141. Drăgoi, Eugen, „Înmormântarea și pomenirile pentru morți”, <https://www.ortodoxism.ro/carte.shtml>, accesat în data de 13.03.2023.
142. Danalache, Teodor „Văduvia”, <https://www.crestinortodox.ro/editoriale/vaduvia-141391.html>, accesat în data de 27.03.2023.
143. ***, „Fără lacrimi și regrete! Crucile cu „texte morbide”, înlocuite cu mesaje haioase: Povestea Cimitirului Vesel de la Săpânța”, <https://a1.ro/news/inedit/crucii-cu-texte-morbide-inlocuite-cu-mesaje-haioase-sapanta-id413452.html>, accesat la data de 01.05.2023.
144. Green, Peter, S., „You'll Die laughing, If You're Not Already Dead”, 2002, <https://www.nytimes.com/2002/05/29/world/sapanta-journal-you-ll-die-laughing-if-you-re-not-already-dead.html?searchResultPosition=1>, accesat la data de 06.04.2023.
145. Gherman, Naomi, „Exploring the Merry Cemetery”, <https://3seaseurope.com/sapanta-the-merry-cemetery/>, accesat la data de 13.04.2023.
146. Ghidul primarilor, https://www.ghidulprimariilor.ro/ro/businesses/view/city_hall/PRIM%C4%82RIA-S%C4%82P%C3%82N%C5%A2A/174331, accesat la data de 07.03.2023.

147. ***, Graiul Maramureșului, „Vasile Stan Colțun, sculptor, poet și istoric”, <http://www.graiul.ro/2019/02/26/vasile-stan-coltun-sculptor-poet-si-istoric/>, accesat la data de 24.10.2020.
148. Hossu, Andrei-Iustin, „Cimitirul Vesel” nu este... vesel. Un martir național Dr. Gheorghe Rednic din Săpâța”, <https://www.revistamemoria.ro/cimitirul-vesel-nu-este-vesel-un-martir-national-dr-gheorghe-rednic-din-sapanta/>, accesat la data de 19.05.2023.
149. ***, Hurley, Peter, „Irlandezul îndrăgostit de satul românesc și de ortodoxie”, <http://www.cuvantul-ortodox.ro/recomandari/peter-hurley-irlandezul-indragostit-de-satul-romanesc-si-de-ortodoxie-despre-focul-viu-care-inca-se-mai-gaseste-in-romania-video-comentariu-despre-cum-putem-rata-esentialul-din/>, accesat la data de 09.09.2020.
150. Hojda, Dragoș, „Cele mai haioase mesaje din „Cimitirul Vesel” din Săpâța”, <https://adevarul.ro/stiri-locale/baia-mare/foto-cele-mai-haioase-mesaje-din-cimitirul-vesel-1600476.html>, accesat la data de 01.05.2023.
151. Institutul Național de Statistică, <https://insse.ro/cms/ro>, accesat la data de 03.03.2023.
152. Lista monumentelor istorice din Maramureș, <https://patrimoniu.gov.ro/images/lmi-2015/LMI-MM.pdf>, accesat la data de 24.10.2020.
153. Manoilă, Anca, „9 lucruri mai puțin știute despre Cimitirul Vesel din Săpâța, locul unde poveștile morților ajung chiar pe cruci”, <https://www.stiridinlume.ro/cand-unde-cum/9-lucruri-mai-putin-stiute-despre-cimitirul-vesel-din-sapanta-locul-unde-povestile-mortilor-ajung-chiar-pe-cruci-44056.html>, accesat la data de 01.05.2023.
154. Miron, Ioana, „Raportul dintre limbajul verbal și limbajul vizual”, <https://crevice.ro/semnificatia-figurarii-raportul-dintre-limbajul-verbal-si-limbajul-vizual/>, accesat la data de 02.11.2017.
155. Popp, Christine, „One of a kind: Transylvania; The Merry Cemetery”, 2002, <https://www.nytimes.com/2002/09/29/magazine/one-of-a-kind-transylvania-the-merry-cemetery.html>, accesat la data de 06.04.2023.
156. Popp, Christine, „One of a kind: Transylvania; The Merry Cemetery”, 2002, <https://www.nytimes.com/2002/09/29/magazine/one-of-a-kind-transylvania-the-merry-cemetery.html>, accesat la data de 06.04.2023.

157. Pavel, Corina, „Drumul lung spre Cimitirul Vesel”, <http://arhiva.formulas.ro/2010/929/cultura-9/drumul-lung-spre-cimitirul-vesel-12724>, accesat la data de 01.05.2023.
158. Passima, Lila, „Spiritul Săpânței: pledoarie pentru frumusețea unei întâlniri”, <https://www.observatorcultural.ro/articol/spiritul-sapantei-pledoarie-pentru-frumusetea-unei-intilniri/>, accesat la data de 01.05.2023.
159. Primăria Comunei Săpânța, <https://primariacomuneisapanta.ro/>, accesat la data de 03.03.2023.
160. Petan, Aurora, „De la cimitirul vesel la Mircea Cărtărescu - BRUNO MAZZONI - M-am format și am trăit în România cei mai frumoși ani ai vieții mele”, <http://arhiva.formulas.ro/2010/947/planete-culturale-30/de-la-cimitirul-vesel-la-mircea-cartarescu-bruno-mazzoni-m-am-format-si-am-trait-in-romania-cei-mai-frumosi-ani-ai-vietii-mele-13175>, accesat la data de 24.10.2020.
161. Quartieri, Sabrina, „Romania, se il cimitero è da ridere: croci decorate ed epitaffi ironici a Sapanta”, https://www.ilmessaggero.it/viaggi/mondo/romania_cimitero_allegro_sapanta-4784303.html?fbclid=IwAR3_vfyFoZwl%20fMSQodXyeZUMsLtGqgbdkZhfHw02NkcybzQTKhZf1Uvn3eI, accesat la data de 24.10.2020.
162. Rednic, Gherghe, născut în 1922, Din Săpânța – Maramureș, Student la Cluj, Arestat în 1948, Condamnat la 7 ani de muncă silnică, prin sentința din 23 aprilie 1949 a T.M. Cluj, A murit la Aiud pe 26 mai 1950, în condiții de exterminare, http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu2/4_12_elevi_studenti.pdf, accesat la data de 24.10.2020.
163. Stan-Colțun, Vasile, „Cum s-a născut Cimitirul Vesel”, <https://www.graiul.ro/2019/02/26/vasile-stan-coltun-sculptor-poet-si-istoric/>, accesat la data de 13.04.2023.
164. Tezaure Umane Vii, „Titlul de Tezaur Uman Viu”, <http://www.cultura.ro/tezaure-umane-vii>, accesat la data de 20.03.2023.
165. Vlad, Maria-Daciana, „Interviu cu Dumitru Pop Tincu”, <https://www.youtube.com/watch?v=P-FrxZQKJDo>, realizat în 30.05.2018.
166. Vlad, Maria-Daciana, „Pictura naivă în „Cimitirul Vesel” de la Săpânța”, https://www.youtube.com/watch?v=LIVUY_pHxCs, realizat în 02.08.2018.